

De bredere historische vragen die Driessen wil beantwoorden hebben vooral betrekking op de achtergrond van de Kunstkamera zelf. Aan de hand van haar bronnen probeert Driessen niet alleen herkomst en samenstelling van de keizerlijke collectie te achterhalen, maar ook de reden waarom deze is bijeengebracht. Zij wijst er op dat de collectie, met zijn nadruk op naturalia, aansluit bij de moderne wetenschappelijke geest die door Europa waaide en op die manier paste in het streven van Peter I om zijn rijk te moderniseren. Dat er sprake was van een bewuste poging om Rusland aansluiting te laten vinden bij de moderne wetenschap lijkt niet aan twijfel onderhevig. Schumacher reisde daartoe in 1721 zelf op bevel van de tsaar naar West-Europa. Maar Driessen draaft soms wel erg ver door. Haar bevindingen steunen voor een deel op haar algemene visie op de betekenis van de wetenschappelijke ontwikkelingen in Europa in deze periode. Daarvan geeft ze een enthousiaste, maar niet erg genuanceerde schets, met in de details nogal wat slordigheden. Ook hier was zorgvuldig herlezen en bewerken aangewezen geweest. Driessen concludeert dat het verzamelbeleid van Peter I gezien moet worden in het kader van Jonathan Israels 'radicale Verlichting'. Zij noemt de tsaar zelfs een spinozist (264). Ik wil niet zeggen dat het onmogelijk is, maar deze conclusie wordt wat mij betreft niet gedragen door het geboden materiaal.

Historici zullen dit boek waarschijnlijk vooral ter hand nemen vanwege de informatie die het bevat over de manier waarop rond 1700 internationale netwerken van liefhebbers en geleerden functioneerden. Het levert een concreet voorbeeld van het functioneren van een dergelijk netwerk, waarbij commerciële belangen, vorstelijke pretenties en een beginnende staatsvorming samenkwamen. Vanwege het rijke materiaal levert dit boek een belangrijke bijdrage op dit gebied, ook al doet Driessen geen poging om haar bevindingen te vergelijken met wat bekend is over andere netwerken uit dezelfde periode. Bovendien geeft het boek een idee van wat er op dit gebied nog in Russische archieven ligt. Driessen heeft zich om begrijpelijke redenen geconcentreerd op de correspondentie van Seba, maar verwijst al dan niet terloops naar tal van andere Nederlandse correspondenten: de hoogleraar Petrus van Musschenbroek (238 noot; N.B.: niet in het register opgenomen), de Amsterdamse predikant Clermont (180; zelfde opmerking); de tuinliefhebber Pieter de la Court van der Voort; de hoogleraar Boerhaave. Kortom, het boek smaakt naar meer.

Rienk Vermij

Westra, P., Armstrong, J. C., *Slavetrade with Madagascar. The journals of the Cape slaver Leijdsman, 1715. Slawehandel met Madagaskar. Die joernale van die Kaapse slaweskip Leijdsman, 1715* (Kaapstad: Africana Uitgewers, 2006, 165 blz., ISBN 978 0 62037 367 8); Worden, N., Groenewald, G., *Trials of Slavery. Selected Documents concerning Slaves from the Criminal Records of the Council of Justice at the Cape of Good Hope, 1705-1794* (Van Riebeeck Society. Second series 36; Kaapstad: Van Riebeeck Society, 2005, lxi + 681 blz., ISBN 0 9584522 3 7).

Ga naar Madagascar om er 300 slaven te kopen. Dat was de opdracht van de Politieke Raad van de VOC-nederzetting aan de Kaap in juni 1715 aan de kapitein en de commies van de Leijdsman, een driemaster van 320 ton en een bemanning van 73 man. In de voorgaande jaren hadden de kinderpokken aan de Kaap geheerst, waardoor een tekort aan arbeidskrachten was ontstaan. Eind november kwam het schip terug, met aan boord 179 slaven (43 vrouwen en 136 mannen). Commies Hendrik Frappé en ondercommies Willem van der Lint beschreven conform de voorschriften hun handel en wandel in hun dagverslagen, die nu zijn gepubliceerd door de Zuid-Afrikaanse oud-bibliothecaris Piet Westra in samenwerking met de Amerikaanse historicus James C. Armstrong.

Het was de eerste slaafvaart van Hendrik Frappé en zijn assistent. Hun kennis was gebaseerd op van horen zeggen en de lectuur van de verslagen van voorgaande slaafvaarten, bewaard in het Kaapse VOC-archief. Hun instructie, voor een deel gebaseerd op de algemene regelgeving van de Compagnie, klonk goed. Gedraag je overal behoorlijk, doe aan eerlijke handel. Betaal niet te veel. Koop geen vrouwen en kinderen, maar jonge kerels van begin twintig. Behandel je koopwaar goed, geef de slaven genoeg te eten en te drinken, inclusief sinaasappelen en citroenen om scheurbuik te voorkomen, en laat hen dagelijks luchten. Frappé en Van der Lint kregen, afgezien van credentiebrieven (om de inheemse vorsten op Madagascar te melden dat de Compagnie vreedzame bedoelingen had), allerlei handelswaar mee: contant geld (1506 Spaanse realen), wapenen (300 geweren, 1500 pond buskruit, 3000 vuurstenen, 6000 kogels, lood), allerlei textiel, 140 pond specerijen (kaneel, nootmuskaat en dergelijke), wijn en arak (rijstbrandewijn). Twee soldaten die een tijdlang als schipbreukelingen op Madagascar hadden verbleven zouden als tolken fungeren.

Na een maandje varen werd Madagascar bereikt. Met behulp van een paar plaatselijke vissers bereikte de Leijdsman de St. Augustinusbaai en nam men contact op met Demonay, de koning van de regio. Om het ijs te breken, schonk Frappé hem wat mooie stukken textiel en ook liet hij de drankfles stevig rondgaan. Demonay liet dat laatste zich goed smaken, maar de textiel moest maar aan zijn vrouwen worden geven. Hijzelf wenste geweren, kruit en lood. Madagascar was politiek zeer verdeeld; allerlei stammen en regio's beoorloogden elkaar. Koning Demonay was maar een arm en niet erg machtig man. Vandaar dat hij wapens wilde hebben. De onderhandelingen namen dagen in beslag, de vraagprijs bleef hoog en tenslotte leverde dit alles maar een gering aantal slaven op die bovendien niet van de gewenste kwaliteit waren. 'Zijne Zwarte Hoogheid' (een republikeinse Hollander als Frappé moest wel een beetje spotten over deze dorpskoning) was bij tijden ook weinig vriendelijk; hij wilde bijvoorbeeld niets weten van de Hollandse tolken en wenste alleen in het Engels te converseren. Frappé en zijn collegae voelden zich ook herhaaldelijk bedreigd. Het viel niet mee met zijn vijven 's nachts te slapen in een in alle haast opgerichte hut naast alle kostbare handelswaar, omringd door honderden Malagassi. De omgang met deze mensen was niet eenvoudig. Van der Lint kreeg eens van een van de zwarte hoofdmannen een handdruk, die hij na twee dagen nog gevoelde! En wat te denken, als voor je ogen een ijsselijke

krokodillenkop met veel ritueel begraven wordt?

Slechts zeventien slaven kon men er verwerven en dus zette de Leijdsman koers naar Anjouan, een van de Comoren eilanden. De vorst daar was een moslim en dus niet gevoelig voor drankfestijnen. Hij was wel een gewiekste en ervaren zakenman die de prijs hoog opdreef. Vandaar zeilde men terug naar Madagascar, naar Maningaa, het centrum van de slavenhandel waar de machtige koning Tokaf de handel beheerste. Na weken onderhandelen werd men het eens: voor een goede slaaf was de prijs drie geweren met het bijbehorende kruit en lood, voor vrouwen en jongens wat minder. Om goede slaven te krijgen, moest men echter wel genoeg nemen met tal van kinderen, vrouwen en ouderen. Uiteindelijk werden 200 slaven gekocht – een kwart vrouwen – toen waren de handelswaren (wapens en geld) op en voer men terug naar de Kaap. Sommige van de zojuist gekochte slaven waren ziek en ondervoed. De eerste stierf al op de eerste dag na aankoop. Van de 200 slaven stierven er 21 voordat de Kaap bereikt werd.

Wie het verslag van beide commiezen leest, wordt verlost van een groot aantal vooroordelen over de slavenhandel van de VOC. Allereerst blijkt dat de Compagnie geen bevelen op Madagascar kon geven. Frappé was een kleine koper op een gevestigde markt en was geheel afhankelijk van een tegenpartij die bijna alle troeven in handen had. Of die vorsten animist of moslim, machtig of onbelangrijk waren, dat maakte weinig verschil. Ook waren er veel andere slavenhandelaren actief: Portugezen, Engelsen, Fransen en Arabieren, en natuurlijk op de eerste plaats de inheemse vorsten en hun dienaren. De slavenhandel was de grondslag waarop zij hun macht bouwden. Het waren de lokale en regionale inheemse vorsten die oorlogjes voerden met hun burens en concurrenten om gevangenen te maken en die dan als slaven te verkopen. Zij dumpten op die manier ook eigen mensen, ongewenste vrouwen en kinderen bijvoorbeeld. Uiteraard gold hier de regel van vraag en aanbod, maar het is al te simpel te stellen dat de slavenhandel op Madagascar vooral een van buiten vraggestuurde markt was. Koning Demonay stelde Frappé bijvoorbeeld voor samen een naburig dorp te overvallen; de Hollanders hadden daar echter geen zin in.

Frappé en Van der Lint schreven weinig expliciet over de behandeling van hun slaven, maar er zijn aanwijzingen dat zij die beter behandelden dan de vorige inheemse eigenaars. De verkopers hielden er immers een gewelddadige vorm van 'inkoop' op na, en veel slaven waren bij verkoop ziek en uitgehongerd. De VOC kende echter allerlei voorschriften voor hun behandeling en verzorging. Natuurlijk werden de slaven bekrompen gehuisvest en waar nodig geketend om te voorkomen dat zij zich in zee wierpen. Maar slaven waren dure aankopen, en dus moesten ze goed behandeld worden.

Na aankomst aan de Kaap werden de slaven gehuisvest in de slavenloge. Vandaar werden zij te werk gesteld in de Compagniestuin of op een van de buitencomptoirs buiten de stad. Een jaar later werd genoteerd dat zo'n 40 van hen weggelopen waren. Wegloperij was een constant probleem aan de Kaap, waar het relatief gemakkelijk was het binnenland in te trekken. Sommige slaven hadden een zwaar leven door harde arbeid en slechte behandeling. Met allerlei vormen van verzet als gevolg, waarvan wegloperij er één was.

Uit afkeer van slavernij en slavenhandel wordt in veel studies tegenwoordig nadruk gelegd op onderdrukking en verzet. De bronnen laten echter zien dat de slavernij indertijd door veel mensen – waaronder opvallend veel slaven zelf – aanvaard werd. In een samenleving waarin paternalisme en standentegenstellingen normaal waren, voelden zij zich tevreden met de plaats en rol die zij erin hadden gekregen.

Een blik op het karakter van de slavernij aan de Kaap krijgt men via de bundel documenten die de historici Nigel Worden en Gerald Groenewald, verbonden aan de Universiteit van Kaapstad, uitgegeven hebben. Goed nieuws is geen nieuws, en dat geldt zeker voor een bron als de archieven van de Kaapse Raad van Justitie. De kleine tachtig casussen die Worden en Groenewald opgespoord en uitgegeven hebben, en waarin slaven een hoofdrol speelden, gaan dus over moord en doodslag, brandstichting, wegloperij, diefstal en verkrachting. Met behulp van *Trials of Slavery* kan men alle negatieve beelden over de slavernij bevestigen. Totdat men zich bewust wordt van het feit, dat hier een wel heel bijzondere selectie bronnenmateriaal wordt gepresenteerd. Er leefden aan de Kaap in de achttiende eeuw tienduizenden slaven; slechts een zeer gering aantal van hen belandde op de agenda van de Raad van Justitie. Over de meeste slaven is niets te melden, ten goede noch ten kwade. Natuurlijk, hadden zij de kans dan kozen zij de vrijheid – maar er waren ook slaven en (vooral) slavinnen die de uitdagingen van de vrijheid niet aandurfd. Want het leven in de achttiende eeuw was, zowel voor vrijen als slaven, gemiddeld zwaar en hard. Veel slaven hadden een goede verhouding tot hun eigenaren. Zij werden beschouwd als deel van het gezin (het uitgebreide gezin, dat naast familie ook vrije knechten en meiden, bijwoners en vrije zwarten omvatte). Paternalistisch, maar leefbaar.

De prachtige bundel documenten die Worden en Groenewald bijeenbrachten, geeft dus een mooie kennismaking met de veelvormigheid van de slavernij aan de Kaap en de kwaliteit ervan. Maar zelfs de niet zelden abnormale zaken die zij publiceren geven een kijk op het alledaagse leven van gewone mensen, vrijen en slaven, in de grotere en kleinere huizen in Kaapstad en op de boerderijen nabij en ver weg op het platteland. Op hun behuizing, hun kleding en voedsel, hun onderlinge discussies, hun samenleven en samenwerken.

Het Journaal van de Leijdsman berust al eeuwen in de Von Dessin Versameling in de Nationale Bibliotheek te Kaapstad. Piet Westra, oud-directeur van die instelling, verdient veel lof met de editie ervan. Het geeft zicht op de slavenhandel van de VOC, relatief een weinig bestudeerde materie. Er is jarenlang onderzoek gestoken in de inleiding en annotatie van de journalen van Frappé en Van der Lint. Dezelfde lof verdienen Worden en Groenewald, die feitelijk als eersten een serieel onderzoek in de Kaapse Criminele Rolle hebben ondernomen. In beide publicaties worden terecht de oorspronkelijke Nederlandstalige documenten gepresenteerd en voorzien van een Engelstalige vertaling.

G.J. Schutte

Kwee Hui Kian, *The Political Economy of Java's Northeast Coast c. 1740-1800. Elite Synergy* (Dissertatie Leiden 2005, TANAP monographs on the history of the Asian-European interaction 3; Leiden, Boston: Brill, 2006, xxvi + 333 blz., €73,-, ISBN 90 04 15090 0); Niel, R. van, *Java's Northeast Coast c. 1740-1840. A Study in Colonial Encroachment and Dominance* (Studies in overseas history 6; Leiden: CNWS Publications, 2005, cd-rom, xiv + 421 blz., €40,-, ISBN 90 5789 111 5).

De tweede helft van de achttiende eeuw heeft historici die zich bezighouden met Java altijd geïntrigeerd. De greep van de VOC op het economisch leven werd onmiskenbaar steviger maar hoe verging het de lokale elite? Wie had er baat bij de nieuwe situatie? Wie niet? Door een eigenaardig toeval verschenen haast gelijktijdig twee lijvige studies over deze cruciale periode van transitie, van weinig tot veel inmenging door de VOC in het economisch leven, die beide betrekking hebben op de noordkust (*Pasisir*) van Midden- en Oost-Java, van Cirebon (Cheribon) voorbij Semarang en Surabaya tot en met de Oosthoek tegenover Bali. In beide gevallen spreken we van een bijzondere prestatie. Van Niel is natuurlijk een autoriteit op het terrein van de sociaal-economische geschiedenis van Java en het dwingt bewondering af dat hij op 83-jarige leeftijd dit werk heeft kunnen voltooien. Kwee is letterlijk van een jongere generatie (ze had gerust Van Niels kleindochter kunnen zijn). In het kader van het Leidse TANAP-project schreef ze een werkelijk uitstekende dissertatie. De beide auteurs hebben blijkbaar geheel onafhankelijk van elkaar gewerkt.

De twee boeken vullen elkaar aan juist omdat ze zo verschillend zijn. Ze beginnen weliswaar allebei omstreeks 1740 maar Kwee stopt in 1800 terwijl Van Niel de lijn doortrekt tot 1840. De invulling van het economisch aspect van de geschiedenis van Java ziet er ook anders uit. Van Niel stelt de op zichzelf interessante vraag hoe de gewone man in het onderhavige tijdgewricht wist rond te komen, maar feitelijk figureert de economie in zijn relaas alleen als afgeleide van veranderingen op politiek en vooral bestuurlijk vlak. Bij Kwee is het andersom. Ze beziet politieke en bestuurlijke veranderingen vanuit de economische functies die door verschillende machthebbers en etnische groepen werden uitgeoefend. Terecht noemt ze haar dissertatie dan ook een studie in politieke economie. Als metafoor gebruikt ze 'het spel' en ze voert talrijke spelers in steeds wisselende constellaties ten tonele om de historische ontwikkeling aan Java's noordoostkust te verduidelijken. Dat is leuk.

Ook de indeling is verschillend. De negen hoofdstukken van Van Niels boek kennen een globaal chronologische volgorde waarbij gedetailleerde informatie over diverse bestuurlijke hervormingen wordt afgewisseld met eveneens uitvoerige beschrijvingen van gewassen en grondgebruik. Bij Kwee valt het betoog in een vijftal logisch gerangschikte onderdelen uiteen: inleiding met historiografie en historische achtergrond, drie case studies van verschillende soorten economische activiteit (aanvoer van producten, belastingheffing, geldcirculatie), de vier voornaamste spelers in de politieke economie (vorsten, lokale hoofden, Chinese handelaren, VOC) en tenslotte een chronologische afronding met bijzondere aandacht voor de ingrijpende veranderingen tegen